

Особливістю криміналістичного забезпечення розслідування колабораціонізму є також необхідність активного використання сучасних можливостей судових експертиз і спеціальних знань у розслідуванні (використання штучного інтелекту, дослідження цифрових доказів та ін.) і необхідність удосконалення окремих положень КПК України, які стосуються проведення слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, участі спеціаліста, призначення судових експертиз, оскільки якість процесуального закону є одним із ключових чинників швидкого й ефективного розслідування.

Ми розглянули лише основні проблеми криміналістичного забезпечення розслідування колабораціонізму та визначили напрями їх розв'язання. Зважаючи на актуальність і масштабність порушеної проблематики, вважаємо за необхідне продовжити її розгляд надалі, зацікавити наукову спільноту й відповідні правоохоронні органи проведенням комплексного дослідження.

Перелік джерел посилання

1. Коломієць В. У Мін'юсті назвали кількість відкритих справ щодо колабораціонізму / Радіо Свобода. 07.04.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-minyust-spravu-shchodo-kolaboratsionizmu/32353935.html> (дата звернення 02.09.2023).
2. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації / Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Харків, 2017. С. 220—222.
3. Карман А. Перейшли на бік ворога: скільки злочинів проти основ національної безпеки було у 2022? / Жіночий Антикорупційний Рух : офіц. сайт. 28.02.2023. URL: <https://zhar.org.ua/perejshly-na-bik-voroga-skilky-zlochyniv-proty-osnov-natsionalnoyi-bezpeky-bulo-u-2022/> (дата звернення 28.07.2023).
4. Албул С. В. Теоретичні аспекти оперативно-розшукового документування колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21.07.2022). Одеса, 2022. С. 7—11.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.08.2023).

До питання незалежності судового експерта в системі принципів судово-експертної діяльності

Вікторія Алексейчук,

канд. юрид. наук, доц., член дисциплінарної палати ЦЕКК при Міністерстві юстиції України,
Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7579-3322>, e-mail: alexeychukviktoriya@gmail.com

Розглянуто проблемні питання забезпечення незалежності судового експерта та дотримання інших принципів судово-експертної діяльності в експертній практиці. Запропоновано шляхи посилення гарантій незалежності судового експерта.

Ключові слова: незалежність судового експерта; гарантії незалежності судового експерта; судово-експертна діяльність; принципи судово-експертної діяльності.

Addressing the Forensic Examiners' Independence within the Framework of Forensic Practice Principles

Viktoriia Aliksieichuk

This paper examines the challenges surrounding the assurance of the forensic examiners' independence and the adherence to other forensic activity principles in forensic practice. It suggests methods to reinforce the assurances of forensic examiner's independence.

Keywords: forensic examiner's independence, guarantees of forensic examiner's independence, forensic practice, forensic activity principles.

Принцип незалежності посідає важливе місце в системі принципів судово-експертної діяльності, визначених ст. 3 Закону України «Про судову експертизу» (далі — *профільний Закон*), а його порушення зазвичай позначається на дотриманні інших принципів: законності, повноти та об'єктивності дослідження [1].

Незважаючи на окрему статтю профільного Закону про гарантії незалежності судового експерта та правильність його висновку, експерт не завжди повною мірою залишається захищеним під час своєї діяльності та поза її межами від тиску, спокуси, а іноді просто від різного тлумачення норми закону різними суб'єктами.

Незалежність судового експерта виявляється в наданні висновку поза будь-яким впливом, тиском, підкупом, навіюванням шляхом самостійного вибору методів дослідження.

Із цією метою законодавець установлює гарантії:

- 1) *визначений законом порядок призначення судового експерта* (судовий експерт залучається судом, призначається керівником науково-дослідної установи судових експертиз, що запобігає прямому контакту судового експерта із особою, зацікавленою в проведенні експертизи). Водночас приватні судові експерти контактують із замовником експертизи безпосередньо, а оскільки йдеться про проведення експертиз за кошти, оплачені замовником, ризик упередженості експерта збільшується. Також експерт державної спеціалізованої установи через службову підлеглість може виявляти конформність щодо позиції керівника. Свого часу в Кримінальному процесуальному кодексі України [2] (далі — *КПК України*) (зміни до ст. 243 КПК України, які набули чинності на початку 2018 р.) була запроваджена запобіжна практика з метою уникнення упередженості експертів: усі експертизи призначались (залучались) за ухвалою слідчого судді, як це практикують у деяких інших країнах, наприклад, Франції. Але таке нововведення-запобіжник призвело до неймовірного навантаження на судові органи, які в умовах кадрових нестач із об'єктивних причин не встигали розглядати всі питання щодо призначення судових експертиз, які надходили, утворювались черги, що призводило до затягування розслідувань, витоку інформації про хід слідства та інших негативних наслідків. Цю норму було скасовано, хоча вона є прогресивною;
- 2) *заборона під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи* (ст. 386 Кримінального кодексу України (далі — *КК України*) «Перешкоджання з'явленню експерта, спеціаліста до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп експерта з тією самою метою, а також погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання чи висновок»; ст. 343 КК України: «Вплив у будь-якій формі на судового експерта з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності тягнуть кримінальну відповідальність») [3];
- 3) *існування установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду* (на сьогодні є експертні установи в системі МВС, СБУ, де одночасно в підпорядкуванні перебувають слідчі підрозділи. У професійному середовищі висловлюють пропозиції та ініціативи щодо створення експертних установ ДБР, БЕБ, НАБУ, що своєю чергою має великі ризики щодо незалежності та об'єктивності судових експертів. Судові експерти системи Міністерства юстиції (як державні, так і приватні), незважаючи на свій нейтральний статус відносно органів досудового розслідування, інколи відчувають тиск через подання скарг на них, відкриття кримінальних проваджень, які не завжди є обґрунтованими, що свідчить про потребу посилення

гарантій незалежності судового експерта та опрацювання відповідних положень законодавцем;

4) створення необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальне і соціальне забезпечення (незалежність матеріальна є важливою умовою незалежності будь-якого суб'єкта публічної діяльності у здійсненні своїх професійних завдань. Ця гарантія стосується нині лише експертів державних і комунальних установ і не поширюється на приватних судових експертів, які вимушені самі піклуватися про себе). Стосовно державних судових експертів, невиправданим є розмір їхньої заробітної плати (посадових окладів), в той час як важливість, відповідальність, складність і небезпечність роботи судового експерта є не меншою, ніж робота судді, прокурора. Для порівняння: відповідно до ч. 3 ст. 81 Закону України «Про прокуратуру» [4], посадовий оклад прокурора окружної прокуратури з 01.01.2022 р. складає 25 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року (сьогодні це — 67 100 грн.); відповідно до ч. 4 ст. 20 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [5], слідчий, дізнавач, оперуповноважений органу Державного бюро розслідувань має посадовий оклад 20 прожиткових мінімумів (сьогодні це — 53 680 грн.). Суттєва різниця в посадових окладах є необґрунтованою, призводить до відтоку професійних досвідчених кадрів із експертної спільноти. Жо того ж завантаженість судових експертів в умовах війни «безоплатними експертизами» збільшилась у десятки разів. Унесені свого часу (2017 р.) зміни до ст. 18 профільного Закону щодо визначення мінімального розміру посадових окладів «цивільних» судових експертів не менше 10 прожиткових мінімумів, установлених для працездатних осіб на 1 січня календарного року (сьогодні мало б складати щонайменше 26 840 грн.), і досі не набули чинності, і кожного року підпадають під мораторій. Така ситуація негативно впливає на якісний і кількісний стан кадрового забезпечення експертизи та експертного забезпечення правосуддя загалом.

Принцип об'єктивності дослідження передбачає, що судовий експерт має надавати висновок за результатами дослідження без урахування характеристик особистостей учасників провадження, їх матеріального та соціального статусу, віку, статі, морального обліку, їх поведінки тощо, а також залишаючи осторонь своє суб'єктивне ставлення до них. Нерідко під час ознайомлення з матеріалами справи (провадження) в експерта можуть виникати емоції, сформувавшись особиста думка стосовно конкретної ситуації, особи, яка не може впливати на проведення експертизи, де має бути лише холодний розум, професійність і буква закону. Як би не хотілося допомогти державним органам засудити «корупціонера», економіст має виходити з наданих документів, і якщо їх достатній обсяг відсутній, він не може спиратися на своє почуття справедливості, інтуїцію, переконання.

Принцип повноти дослідження зобов'язує судового експерта перевірити всі можливі варіанти відповіді. Якщо експертів не були надані матеріали в достатньому обсязі, він має подати клопотання і в такий спосіб інформувати замовника експертизи, які конкретно матеріали необхідні для всебічного й повного висновку. У такому випадку судовий експерт, не зважаючи на те, що клопотання про витребування додаткових матеріалів є правом, а не обов'язком експерта, уживає заходів з метою дотримання принципу повноти дослідження. Нерідко замовник може бути зацікавлений висвітлити ситуацію у вигідному для себе сенсі й надає односторонню інформацію. Судовий експерт, своєю чергою, не може примусити замовника надати ті матеріали, які він приховує або не бажає їх використання в дослідженні. Дотримання експертом принципів діяльності, визначених законом, буде полягати в інформуванні замовника експертизи про потребу дослідження додаткових об'єктів або про необхідність проведення безпосереднього огляду (дослідження) об'єкту, а в разі відсутності позитивної реакції замовника на клопотання — у наданні відповіді в некатегоричній

(імовірній) формі або з конкретним застереженням щодо надання відповіді в межах представлених об'єктів (матеріалів). Подібна ситуація може бути підставою реалізації права судового експерта щодо неможливості надання висновку.

Своєрідними формами тиску на судового експерта, експертну установу є поширена практика серед замовників експертиз (особливо з боку правоохоронних органів): так званий «спам з призначення експертиз» (коли ту саму експертизу призначають у декількох експертних установах). У такому випадку йдеться не лише про ризик необ'єктивності провадження, а й призводить до економічно невиправданого витрачання бюджетних коштів, оскільки проведення судових експертиз державними науково-дослідними установами у кримінальному провадженні та у справах про адміністративні правопорушення здійснюють за рахунок цільових коштів Державного бюджету України.

Також негативною практикою з боку зазначених категорій замовників є ініціювання повернення матеріалів експертизи без виконання (саме тоді, коли експертиза вже фактично проведена, але висновок замовника вже не цікавить). На жаль, відсутня будь-яка система реєстрації судових експертиз, за допомогою якої можна було б це проконтролювати.

З метою порівняння доцільно розглянути положення Проекту закону «Про судово-експертну діяльність» [6], у якому пропонують більш широкий перелік гарантій незалежності судового експерта, зокрема, з метою забезпечення незалежності судового експерта:

- 1) встановити в законі відповідальність за будь-який незаконний вплив не лише на судового експерта, а й його близьких родичів у зв'язку зі здійсненням судовим експертом судово-експертної діяльності;
- 2) закріпити в законі єдиний для судових експертів різних відомств порядок проведення судової експертизи та оформлення її результатів, рівні умови для навчання, отримання та підвищення кваліфікації, здійснення професійної діяльності як судових експертів;
- 3) передбачити в законі право судового експерта самостійно обирати методи дослідження, спосіб отримання професійних компетентностей, знань і навичок;
- 4) визначити статус самоврядної організації приватних судових експертів та можливість залучення її представників до діяльності колегіальних органів із питань судової експертизи, що діють при органах державного регулювання.

З-поміж умов, які могли б суттєво сприяти укріпленню засад незалежності судового експерта, можна виокремити також:

- 1) усунення ситуації невизначеності в законодавстві щодо змісту деяких термінів і понять, які в ньому вжито (зокрема, що слід розуміти під «питаннями права», чим визначають «межі експертних спеціальностей», що вважають «самостійним збиранням матеріалів» в аспекті змісту чинних окремих експертних методик, які передбачають збір і використання експертом порівняльної інформації із загальнодоступних джерел тощо);
- 2) урегулювання конфлікту норм (наприклад, коли судовий експерт, зобов'язаний не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків (проведенням експертизи), або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, про хід проведення експертизи та її результати (ч. 5 ст. 69 КПК України [2], ч. 2 ст. 107 ЦПК України [7]), стає учасником дисциплінарного провадження, стосовно якого розглядається скарга, має захищати себе, надавати пояснення щодо своїх дій під час проведення експертизи і складання висновку експерта;
- 3) визнання на законодавчому рівні недержавних судово-експертних установ як суб'єктів судово-експертної діяльності, визначення їх статусу, прав і обов'язків керівника.

Перелік джерел посилання

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20180316#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
4. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
5. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
6. Проект закону про судово-експертну діяльність від 05.11.2021 № 6284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 15.09.2023).
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20191018#n2265> (дата звернення: 15.09.2023).

Конфіденційна інформація під час режиму воєнного стану

Сертан Алібекіроглу,

доц., Газіантепський університет, Туреччина, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5820-8723>,
e-mail: alibekiroglu@gante.edu.tr

Тетяна Дрощенко,

ННЦ«ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1000-9733>, e-mail: droshchenko20@gmail.com

Наталія Сердюк,

ННЦ«ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
e-mail: natasharostova727@gmail.com

Важливою умовою правомірної обробки персональних даних у період воєнного стану є забезпечення громадянам належного рівня захисту їхніх прав, пов'язаних із персональними даними. Україна, яка поступово інтегрує до Європейського Союзу, має відповідне законодавство, спрямоване на створення якісної системи правового захисту персональних даних відповідно до стандартів ЄС. Конфіденційна інформація, розміщена в базах даних правоохоронних органів та силових структур, під час війни має велике значення для національної безпеки країни.

Ключові слова: правомірна обробка персональних даних; система правового захисту персональних даних; конфіденційна інформація; інформація з обмеженим доступом.

Confidential Information During Martial Law

Sertan Alibekiroğlu, Tetiana Droshchenko, Natalia Serdiuk

Ensuring the lawful personal data processing during martial law status is contingent upon safeguarding citizens' personal information rights. Ukraine, progressively integrating with the European Union, has enacted legislation to establish a robust legal framework for personal data protection following EU standards. Confidential information housed in the databases of law enforcement agencies and security forces holds significant importance for state security.

Keywords: lawful personal data processing; personal data legal protection system; confidential information; restricted access information.